

PSYKOLOGISKA ORSAKER TILL OLYCKOR

Det finns inget enkelt skäl till att vi klättrar. Everestpionjären George Mallory försökte med orden "Because it's there" som blev bevingade. För den här artikeln syfte skulle jag vilja försöka med att det handlar om att uppleva friheten att själv få balansera mellan djärvhet och försiktighet - insikten om att jag och min replagskamrat ensamma är ansvariga för våra handlingar, och att vi också i stor utsträckning bär konsekvenserna för dem. Detta skärper våra sinnen.

Medan vi utvecklas som klättrare upptäcker vi också att det som verkade svårt och farligt efter en tid verkar överkomligt och rimligt. Denna ökande förmåga leder till att vi vågar göra svårare turer som med mindre färdigheter var mer riskabla. Det är en tillfredställande känsla att få leda den där svårsäkrade turen och känna att jag kan behärska den. I takt med ökande färdigheter och ökad mental spänst vågar vi således mer.

Detta vågande innebär att vi gör nya bedömningar av de risker som följer med de djärvare projekten. Vi väljer nya kombinationer av risk där vi bedömer form, väder och turens kondition. Vi väljer också vilken tur och i vilken stil vi vill göra turen i.

Vid instruktörsseminariet i Stockholm hösten 2009 presenterade Mark Diggins idéer från en uppsats offentliggjord 2002 av Ian McCammon. I uppsatsen presenteras en analys av lavinolyckor. Utgångspunkten är att människor hela tiden använder sig av mer eller mindre medvetna förenklingar av de beslutssituationer som vi ställs inför. Dessa innebär inte sällan att göra likadant som vi gjorde i liknande situationer vid tidigare tillfällen. Ibland kan handlandet vid det första tillfället ha inneburit att vi övervägde mer noggrant hur vi skulle göra eller lät oss vägledas av mer erfarna eller utbildade personer. Problemet är att dessa förhållningssätt ibland också leder till tankefallor. Poängen med teorin om tankefallor är att när vi följer vissa etablerade men förenklade tankemönster så kan vi riskera att göra fel som vi kunde undvika om vi använt oss av tillgänglig information och kunskaper som vi redan har.

McCammon undersöker om indikationer på förhållningssätt som kan leda till tankefallor (heuristic traps) samvarierar med högre grader av risk i lavinolyckor som har inträffat. McCammon har ett stort datamaterial som beskriver 557 lavinolyckor i USA mellan 1972 och 2001. I detta material finns beskriv-

ningar av i vilken utsträckning som riskhöjande omständigheter varit för handen (se ruta intill).

Genom att summera förekomsten av dessa indikationer beräknar McCammon ett riskindex. Därefter undersöker McCammon hur detta riskindex samvarierar med förekomst av de olika förhållningssätten som kan förknippas med tankefel.

Han analyserar fyra olika förenklande beslutssätt:

- **Bekantskap** beskrivs som tendensen att göra likadant i en situation som vi varit i tidigare. Detta innebär i stor utsträckning att följa sin vana. Detta kan göra att vi trubbas av från tecken på att allt inte är som det "brukar vara".
- **Socialt bevis** innebär tendensen att betrakta ett beteende som riktigt därför att flera andra individer gör så. Detta kan till och med innebära att vi gör saker som vi annars inte skulle välja att göra.
- **Commitment** eller beslutsamhet innebär tendensen att betrakta ett agerande som riktigt i den utsträckning vi i förväg har bestämt oss för att genomföra handlingen. Detta förhållningssätt är rotat i vår önskan att inför oss själva och andra framstå som konsekventa.
- **Knapphet** eller sällsynthet är tendensen att betrakta ett mål eller tillstånd som mer åtråvärt ju mera sällan vi får tillfälle att nå det eller om vi konkurrerar med andra om att uppnå det.

McCammon går vidare genom att analysera förekomst av dessa förhållningssätt genom olika indikationer på att de kan ha förekommit i gruppen.

Därefter studerar McCammon samvariationen av graden av risk mätt med riskindex och förekomsten av dessa indikationer på förhållningssätten. Han finner följande resultat:

Tidigare bekantskap

Han har 377 olyckor där det framgår i rapporteringen i vilken utsträckning gruppen har tidigare bekantskap med sluttningen. Vid 211 eller 56 procent av dessa hade någon i gruppen tidigare bekantskap med sluttningen. Grupper med en individ med hög grad av utbildning är lika frekventa i inträffade olyckor i känd terräng.

Socialt bevis

Här analyseras i vilken utsträckning gruppen träffat på andra grupper på turen. Det finns 274 sådana olyckor. Här jämför McCammon riskindex i grupper som träffat andra grupper och i grupper som inte träffat andra och finner att grupper som träffar på andra grupper har utsatt sig för klart högre risker. Detta gäller även för grupper med individer med hög grad av utbildning.

Commitment eller beslutsamhet

Det finns 326 sådana observationer. Här tilldelades grupper med ett uttalat mål som havandes hög grad av commitment, grupper som inte hade ett uttalat mål som havandes låg grad av commitment och slutligen grupper som oavsiktligt hamnat i lavinterräng som havandes ingen commitment. Den senare gruppen uteslöts ur beräkningarna. McCammon finner att grupper med hög commitment har tagit klart högre risker när olyckor har inträffat.

Riskhöjande omständigheter

1. Hög risknivå i lokal lavinprognos.
2. Lavinavgångar i området de senaste 48 timmarna.
3. Förekomst av tecken på instabilitet som sprickor, kollapsande snö, ihåligt låtande snö eller låg stabilitet som observerats av de som är på tur.
4. Mer än 15 cm snöfall under de senaste 48 timmarna.
5. Temperaturer över 0 grader eller regn vid tidpunkten för olyckan.
6. Gruppen befinner sig i en uppenbar lavinbana.
7. Gruppen befinner sig vid olika slag av terrängformationer som kan försvåra konsekvenserna av en lavin, t.ex. att befinna sig ovanför en stupkant.

Knapphet

Med knapphet tänker han sig en situation med konkurrens om terräng med fin pudersn . H r tilldelar McCammon indikationen knapphet när andra grupper  r närvarande och det finns ett fåtal spår genom en sluttning. McCammon har 149 olyckor med indikationer på både närvaro av andra grupper och ett fåtal spår. Även indikationen på knapphet samvarierar starkt med högre riskindex.

McCammon drar slutsatsen att alla dessa förhållningssätt utl ser tankefel eller tankef llor i samband med vistelse i lavinfarlig terräng. Utmaningen som McCammon ser det är att finna hållbara metoder som kan motverka dessa tankefel och som kan läras ut i lavinutbildning.

När säkerhetskommittén deltog i Mark Diggins presentation av dessa förhållningssätt och tankefel så tyckte vi att det borde finnas intressanta paralleller både till klättring i terräng med lavinfara och till klättring mer allmänt. I likhet med McCammon så har vi inget färdigt recept för hur vi kan lära ut detta i utbildningar.

Följande tankegångar kan dock kanske vara en utgångspunkt för egna funderingar över ämnet. Om vi befinner oss i välbekant terräng så kan det trubba av vår vaksamhet, att närvaron av andra påverkar vårt omdöme och att beslutsamhet både kan ha positiv och negativ inverkan på vårt handlande tror jag de flesta av oss uppfattar som rimligt. Att det  r så att dessa förhållningssätt också leder till att vi systematiskt underskattar risker i lavinterr ng tycker jag också är rimligt. Att detsamma gäller för klippkl ttring  r inte lika självklart men kanske troligt.

H r följer några exempel

Bekantskap innebär att vi i situationer eller på platser som vi varit på förut g r likadant som vi gjort tidigare och att vi trubbas av från tecken på att allt inte  r som det "brukar vara". När jag har gjort turen tidigare så har jag varit bättre tr nad  n jag är nu. Då har turen k nnts lagom utmanande. Vilken slutsats drar jag av att jag inte längre är lika vältränad? Jag kollar inte att de gamla bultarna sitter kvar och så vidare.

Socialt bevis kan innebära att jag kommer till en klippa där ingen klättrar med hjälm. Därför låter jag själv bli att ta på hjälmen just för att ingen annan har hjälm. Detta oavsett vilka andra skäl som kan finnas för att använda hjälm eller ej.

Commitment innebär tendensen att vi, n r vi redan gjort anmarschen eller nästan  r på toppen, vill fortsätta och fullfölja även om det finns tydliga tecken som indikerar att vi borde ompröva v rt mål.

Sällsynthet innebär att när vi äntligen har semester och äntligen står vid foten av dr mturen så vill vi starta för att det är ett tillfälle som inte kommer tillbaka så ofta. Vi tenderar då att bortse ifrån omständigheter som borde få oss att ompröva.

En förutsättning i det följande resonemanget är att du vill hantera dina risker på ett mer överlagt sätt och att du är beredd att ta konsekvenserna av denna önskan. Jag är medveten om att detta  r en smaksak och jag har stor förståelse för att denna försiktighet kan komma i konflikt med min egen och din önskan att klättring ska vara en sfär f r mer spontan och mindre överlagd verksamhet.

Förutsatt att vi vill hantera våra risker på ett mer överlagt sätt blir konsekvensen, som jag ser det, att ansvaret är mitt eget och mitt replags att bygga in särskilda kontrollstationer i vårt beslutsfattande. En del av ett sådant förhållningssätt tror jag oundvikligen  r att vi kanske behöver tala mer med (oss själva och) varandra om vad våra önskningar  r, och vad vi uppfattar som de viktigaste riskerna i olika projekt. I lavinterr ng så är det nog också både så att kunskaperna behöver bli bättre, men också sätten att förhålla sig när riskerna är förhöjda. Kl tterlitteraturen och den muntliga traditionen svämmar över med historier om kloka reträtter respektive

pinsamma urballningar. Ibland förekommer vissa indikationer om sk len till besluten men mera sällan beskrivs dock de samtal och överväganden som ledde fram till besluten.

De mjuka faktorernas "kamratkontroll"

Jag tror egentligen att ett klokt förhållningssätt handlar om att jag och du tar oss tid att tänka efter före och att vi v gar redovisa och försvara våra bedömningar och ibland ta konsekvenserna av att de är olika. Inom exempelvis flyget har man utformat procedurer för att hantera detta.

Threat and Error Management (förkortat TEM),  r ett relativt nytt begrepp inom flygindustrin och kan översättas med "hantering av hot och fel". TEM kan ses som en metod som ger struktur åt det sätt att tänka som säkra piloter antagligen alltid har använt sig av – att i samband med genomförande av flygning kontinuerligt värdera och hantera de hot och fel som kan påverka flygsäkerheten. I praktiken innebär det att piloten hela tiden försöker förutse eller upptäcka samt hantera sådant som riskerar att minska säkerhetsmarginalerna f r flygningen.

Med hot avses yttre förhållanden som hotar säkerheten under genomförandet av verksamheten, till exempel väder, bristande förberedelser eller svårtydda omständigheter. Fel avser inre förhållanden, sådant som du själv kan påverka, som till exempel att inte ha studerat väder eller lavinprognosen eller att du inser att din träning inte räcker, eller att turen ställer större anspråk än vad den egna förmågan räcker till för.

Flygets procedurer skulle kunna omformuleras till klättring så här ungefär:

1. S g hur du bedömer v drets och bergets tillstånd. Repetera väderprognosen och g r din bedömning av utfallet och den kommande utvecklingen. Motsvarande med förhållanden på berget t.ex. lavinfara, fukt eller klippans kvalitet.
2. S g hur du uppfattar turens anspråk på din förmåga och lust f r tillfället. Ibland kan man vara sugen på att pressa sig på olika sätt och ibland inte alls.
3. S g vad du vill att replaget ska göra. S g tydligt vad det är du vill ska hända härnäst. Det klargör din uppfattning om vad som b r göras och bidrar till att bilden av vad du förväntar dig framöver kan jämföras med vad andra förväntar sig.

Fortsätt att balansera djärvhet med försiktighet till egen styrka och smak.

Skagarst lsmassivet, Norge. Bild: Anders Wilson

DÖDSOLYCKOR I SVENSK KLÄTTRING 1980-2010

Under 2010 har fyra personer omkommit i stora berg: en svensk på K2, en svensk på Kebnekaise, samt två finländare som förolyckades på Kebnekaise. År 2010 är därför ett av de värsta åren avseende dödsolyckor i berg i Sverige. Det kan föranleda en liten tillbakablick i Säkerhetskommitténs annaler.

Säkerhetskommittén har incidentrapporter som sträcker sig tillbaka till början av 1980-talet. Av naturliga skäl har dödsolyckorna i bergsterräng och klättring tidigt tilldragit sig ett större intresse.

Jag har funnit 29 omkomna under perioden 1980-2010, vid 26 olika olyckor (se tabell). Alla dödsolyckor som involverar svenska klättrare eller personer som är på tur i fjällen i Sverige har tagits med. Avgränsningen är långt ifrån självklar men detta är vad vi har.

Notera också att fyra av dödsolyckorna i stora berg inträffat på berg över 5000 m och att ytterligare sex av de ovan uppräknade inträffat på olika höjd utomlands. Den viktigaste iakttagelsen är att de flesta av dessa dödsolyckor (22 av 29) har skett i stora berg.

Många (11 av 18) av olyckorna i stora berg är förknippade med snö och is. Förstemansfall och firning är inte bara bland de tre mest frekventa orsakerna till skador (se artikel i Bergsport och rapport på Säkerhetskommitténs hemsida). De är också bland de tre mest frekventa orsakerna till dödsolyckor. I små berg står de för 6 av 7 dödsolyckor.

Brister i kamratkontroll

Säkerhetskommittén välkomnar kamratkontrollkampanjen och delar initiativtagarnas bedömning att olyckor skulle kunna undvikas med mer utbredd kamratkontroll.

En tysk studie av inomhusklättring presenterad i Deutscher Alpenvereins Panorama 5/2004 pekade på att de mest förekommande bristerna vid inomhusklättring avsåg säkring av förstemansklättrare. Cirka en tredjedel vardera av dessa säkrare hanterade bromsen fel respektive hade för mycket slack. Beträffande kamratkontroll gjordes den inte av något mindre än hälften av klättrarna. Studien framhåller att detta kan leda till allvarliga skador.

De tyska fynden stöds delvis av den svenska incidentstatistiken. Där förekommer flera exempel där klättrare skadats vid förstemansfall inomhus pga bristande säkringshantering. I den svenska statistiken finns ännu inga fall där ofullständig inknytning eller felkopplade repbromsar lett till skador. Kommittén känner dock till några exempel där ofullständig inknytning lett till allvarliga skador, se t.ex. Bergsport nr #145 mars 2010 sid 23 (detta fall saknas för närvarande i statistiken) samt notisen här intill.

Roger Pyddoke

Bild: Lars Lindwall

ANTAL RAPPORTERADE DÖDSOLYCKOR EFTER TERRÄNG OCH HUVUDORSAK

Huvudorsak	Stora berg	Småklippor	Summa
Laviner och isras	5	0	5
Firning	2	3	5
Förstemansfall	1	3	4
Snubbling och utglidning*	5	1	6
Hängdriva	3	0	3
Fall i glaciärspricka	2	0	2
Isfallskollaps	1	0	1
Stenslag	2	0	2
Okänd	1	0	1
Summa	22	7	29

* En av dessa (på K2) föregicks av hjärnödemed som troligen var den utlösande orsaken.

Min bedömning är att många av dessa olyckor hade kunnat undvikas med bättre färdigheter. I synnerhet bedömer jag att många svenska klättrares lavinkunskaper ofta är bristfälliga.

Roger Pyddoke, Säkerhetskommittén

Flera gymolyckor denna höst

I slutet av november inträffade en allvarlig olycka på Klätterlabbet i Göteborg. Klättraren ledde och befann sig 6-8 meter upp på väggen då han skulle klippa en karbin, men missade och föll. Säkringsmannen fick inte kontroll på repet förrän halvvägs genom fallet och klättraren slog i klinkersgolvet. Han ådrog sig frakturer i båda hämlarna och en spricka i en handled. Båda klättrarna hade flera års erfarenhet. Enligt personal som talat med dem orsakades olyckan av att säkringsmannen var ouppmärksam och involverad i ett samtal.

I juli skedde en annan allvarlig olycka, då på Klättercentret på Telefonplan i Stockholm. Klättraren var enligt uppgift inte korrekt inknuten, och ådrog sig flera frakturer.

Bergsport har i samtal med personal på inomhusväggar uppfattat att nivån på säkringsarbetet hos många klättrare är undermålig, även alltså bland klättrare som har grönt kort. En anställd i Göteborg sa bland annat att det "bara är en tidsfråga innan vi får en allvarlig olycka".

Många gym har under hösten uppmärksammat problemet och på initiativ av Klättercentret startat den gemensamma kampanjen Kamratkontroll, med bland annat informationsskyltar och annonsering här i Bergsport.

John Liungman